

Zvonik kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910. godine

Dragan Damjanović

Ključne riječi

Kalvinska crkva,
zvonik,
Vukovar,
inženjer Fran Funtak,
armiranobetonski zvonik,
secesijski stil

Key words

Calvinist church,
belltower,
Vukovar,
engineer Fran Funtak,
reinforced-concrete
belltower,
Secession style

Mots clés

église calviniste,
clocher,
Vukovar,
ingénieur Fran Funtak,
clocher en béton armé,
style sécessionniste

Ключевые слова

кальвинская церковь,
колокольня, Вуковар,
инженер Фран Фунтак,
железобетонная
колокольня,
сецессионный стиль

Schlüsselworte

kalvinistische Kirche,
Kirchturm,
Vukovar,
Ingenieur Fran Funtak,
Stahlbetonkirchturm,
Jugendstil

D. Damjanović

Stručni rad

Zvonik kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910. godine

U članku se govori o izgradnji zvonika kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910., koji je sagradila prema projektu vukovarskog inženjera Frana Funtaka onda poznata graditeljska tvrtka Banheyer i sin. Radi se o najstarijem armiranobetonskom zvoniku u Hrvatskoj sagrađenim u secesijskom stilu, uz stariji dio građevine, koja je sagrađena kao prva vukovarska sinagoga, a od 1894./1895. je u vlasništvu kalvinske zajednice. Zvonik i cijela crkva srušeni su šezdeset – ih godina 20. stoljeća.

D. Damjanović

Professional paper

Vukovar Calvinist church belltower built in 1910

The method used in 1910 to build the Calvinist church belltower in Vukovar is described. Based on the design made by the Vukovar engineer Fran Funtak, the belltower was built by the then reputable building company Banheyer and son. Built in Secession style, this oldest reinforced-concrete belltower in Croatia was erected next to the older part of the building, originally the first Vukovar synagogue, which was acquired by Calvinist community in 1894-1895. The belltower and the entire church were demolished in 1960s.

D. Damjanović

Ouvrage professionnel

Clocher de l'année 1910 de l'église calviniste de Vukovar

La méthode utilisée en 1910 pour construire le clocher de l'église calviniste de Vukovar est décrite. En se basant sur les études faites par l'ingénieur local Fran Funtak, le clocher a été construit par la société "Banheyer et fils", qui a été très renommée à l'époque. Bâti dans le style sécessionniste ce clocher, connu comme le plus ancien en Croatie, a été bâti près de la partie plus ancienne du bâtiment, initialement la première synagogue de Vukovar, qui a été acquise par la communauté calviniste en 1894-1895. Le clocher et l'église ont été détruits dans les années soixante du siècle dernier.

Д. Дамьянович

Отраслевая работа

Колокольня церкви в Вуковаре из 1910 года

В статье идёт речь о строительстве колокольни кальвинской церкви в Вуковаре из 1910 года, который построила, по проекту вуковарского инженера Франа Фунтака, тогда известная строительная фирма Банхайер (Banheyer) и сын. Речь идёт о самой старой железобетонной колокольне в Хорватии, построенной в сецессионном стиле, наряду более старой части сооружения, построенного как первая вуковарская синагога, а от 1894./1895., находящейся во владении кальвинского общества. Колокольня и целая церковь разрушены в шестидесятых годах 20-ого века.

D. Damjanović

Fachbericht

Der Kirchturm der kalvinistischen Kirche in Vukovar aus dem Jahr 1910.

Im Artikel ist die Rede vom Bau des Kirchturms der kalvinistischen Kirche in Vukovar aus dem Jahr 1910., den nach dem Entwurf des Vukovarer Ingenieurs Fran Funtak die damals bekannte Baufirma Banheyer und Sohn erbaute. Es handelt sich um den ältesten Stahlbetonkirchturm in Kroatien, erbaut im Jugendstil neben dem älteren Teil des Bauwerks, das die erste Synagoge in Vukovar war und das seit 1894/95. im Besitz der kalvinistischen Gemeinschaft ist. Der Turm und die ganze Kirche wurden in den Sechzigerjahren des 20. Jahrhunderts abgerissen.

Autor: Dr. sc. **Dragan Damjanović**, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, Ivana Lučića 3, Zagreb

1 Uvod

Vukovarski inženjer Fran Funtak (1882. – 1960.) pripada krugu hrvatskih graditelja koji su najranije počeli upotrebljavati armirani beton u svojim građevinama. Za ovaj tip gradnje specijalizirao se školovanjem na budimpeštanskoj Politehnici (oko 1903. – 1905.) u klasi graditelja Konstantina (Szilárda) Zielinskog i njegova asistenta Vinkovčanina inženjera Milana Čalogovića, koji je kasnije bio jedan od osnivača Visoke tehničke škole u Zagrebu 1919. godine [1]. Zielinsky je, naime, među prvim graditeljima na području Srednje Europe koji je uveo široku primjenu armiranog betona u građevinarstvo, što je onda omogućilo i Funtaku da se specijalizira za ovaj tip gradnje te da projektira građevinu o kojoj govori ovaj tekst – zvonik kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910., koji je ujedno prvi izvedeni armiranobetonski zvonik u Hrvatskoj.

Nakon završetka Politehnike u Budimpešti Fran Funtak stekao je zvanje građevinskog inženjera [2]. Prema zakonima koje je donijela Hrvatsko-dalmatinska kraljevska zemaljska vlada 1911. godine, ovaj je profil *civilnih tehnika* imao točno određen djelokrug projektiranja. Civilni inženjeri bili su ovlaštteni: "izuzivati svekolike geodetske poslove, izvađati osnove za cestogradnje, vodogradnje, za željeznicu i visoke gradnje, u koliko ne spadaju u djelokrug ovlaštenih civilnih arhitekata, voditi i nadgledati novogradnje i popravke, procjenjivati gradilišta i gradivo, ispitivati svakolike osnove: izvađati kulturno tehničke radnje". Riječ je o prilično širokim ovlastima koje nisu bile do kraja jasno odijeljene u odnosu na "elitniji" tip tadašnjih civilnih tehnika – arhitekta, bar što se tiče poslova s visokogradnjama, odnosno sa zgradarstvom. Nesumnjivo upravo zbog tih odredaba najveći dio Funtakova projektantskog opusa do 1918. godine pripada tipu građevina koje su bile rezervirane za građevinske inženjere – cestogradnjama i mostogradnjama. (Mostograditeljski opus ovog inženjera u cjelini je prikazan u tekstu u „Građevnom godišnjaku“ iz 2005./2006. godine [3]). Funtak je, međutim, usprkos odredbama, u razdoblju prije završetka Prvoga svjetskoga rata uz mostove projektirao i nekoliko javnih, sakralnih i privatnih građevina, dakle onih za koje nije primarno bio vezan strukom. Upravo su ove građevine ne samo unutar njegova opusa, nego i u kontekstu secesijske arhitekture Slavonije, pa i Hrvatske uopće, antologijski primjeri. Njihovo je značenje ponajprije u vrlo ranoj upotrebi armiranog betona kao isključivog materijala u gradnji (čak i u takvim gradnjama kao što su vile), te u uporabi, paralelno sa secesijskim, i vrlo jednostavnoga, gotovo protomodernističkoga oblikovnog rječnika. Nažalost, za razliku od mostova kojih je do Prvoga svjetskoga rata podigao šezdesetak, visokogradnja u Funtakovu opusu nema tako mnogo. Teško je reći je li to stoga što ih nije projektirao ili je riječ o pogrešnom dojmu

nastalom iz okolnosti što arhivski dokumenti vukovarskoga Gradskog poglavarstva¹ u razdoblju od 1903. do 1918. uglavnom nisu pronađeni s izuzetkom nekoliko izvornih projekata.

2 Gradnja i posveta zvonika kalvinske crkve 1910.

Unutar visokogradnja koje je Funtak projektirao u razdoblju prije Prvoga svjetskoga rata, nadogradnja zvonika na kalvinskoj crkvi u Vukovaru 1910. godine posebno se ističe. Ova je građevina i prije Funtakove intervencije zauzimala istaknuto mjesto u povijesti arhitekture grada Vukovara. Sagrađena je, naime, još 1845. i to kao prva židovska sinagoga u mjestu te uopće kao prva namjenski sagrađena sinagoga u Hrvatskoj [4]. Nakon što su Židovi 1888./1889. sagradili novi raskošni hram, staru su sinagogu 1895. odlučili prodati kalvinskoj vjerskoj zajednici [5], [6] (slika 1.).

Slika 1. Kalvinska crkva (izvorno služila kao prva vukovarska sinagoga) prije nadogradnje zvonika, Gradski muzej Vukovar

¹ Ti su dokumenti glavni izvor podataka u istraživanju opusa Frana Funtaka.

Vukovarska kalvinska zajednica nastala je u zadnjim desetljećima 19. stoljeća ponajviše zahvaljujući doseljavanju iz obližnjih mađarskih sela Koroda i Laslova te hrvatskih Tordinaca. Na samom kraju 19. te u prvom desetljeću 20. stoljeća, ovu će zajednicu naglo demografski ojačati doseljenici iz Ugarske, osobito nakon podizanja vukovarske kudeljare tvrtke Hungaria iz Novog Vrbsa u Bačkoj, koja je sa sobom iz tog i okolnih mjesta dovela brojne radnike kvalificirane za vrstu posla koja je poduzeću bila potrebna [7]. Radilo se gotovo isključivo o Mađarima, pa će stoga i vukovarska kalvinska vjerska općina imati izrazito mađarsko nacionalno obilježje. Demografski ojačana zajednica odlučila je 1910. temeljito adaptirati svoju crkvicu nadogradnjom kora u unutrašnjosti te visokog zvonika. Radilo se u osnovi o manifestnoj nadogradnji kojom se davao do znanja sve važniji položaj Mađara u Vukovaru, što se onda nastojalo i u panorami grada jasno naznačiti. Kalvinska vjerska općina ipak nije mogla sama financirati cijelu adaptaciju. Od ukupno potrebnih 12.000 kruna za nadogradnju zvonika darovala je 7.000, dok su ostala sredstva skupljena što od organa vlasti, što od pojedinca i raznih organizacija [8]. Dosta veliku svotu od 1500 kruna dalo je društvo Julijan, koje je u tom trenutku u Hrvatskoj imalo ključnu ulogu u procesu mađarizacije, financiranjem podizanja brojnih mađarskih škola i sličnih institucija. Njegovo djelovanje izravno je vezano uz mađarsku politiku kolonizacije hrvatskih krajeva, osobito Slavonije koja je svoj vrhunac doživjela u desetljeću prije početka Prvoga svjetskoga rata.

Koliko je nadogradnja zvonika kalvinske crkve bila ispolitizirana jasno govore događaji pri njezinoj posveti u kolovozu 1910. godine. Sve reformatsko svećenstvo Donjobaranjsko – bačko – slavonskog seniorata, biskup i član magnatske kuće Šandor Baksay, bivši hrvatski ministar u Budimpešti Ervin pl. Cseh, glavni senior Petar Szabo, svjetovni vrhovni kurator Ladislav pl. Thot itd. prisustvovali su posveti, a svoju je odsutnost ispričao sam vrh vlasti u istočnoj polovini Monarhije, grof Istvan Tisza, tadašnji ugarski ministar predsjednik, i Ignjat Daranyi.² O ispolitiziranosti događaja jasno svjedoči i govor vukovarskog Mađara Zadora pl. Kelecsényija, nadzornika slavonskih misija i staratelja vukovarske kalvinske općine (a u to doba vrlo aktivnog člana Trgovinskog poglavarstva), čovjeka koji je organizirao

² O posveti govori dosta članaka u domaćem tisku. Najiscrpnije informacije nalazimo u sljedećima: *** Posveta crkve, *Sriemske novine*, Vukovar, br. 66., 17. 8. 1910., str. 2 – 3; *** Evangelička crkva u Vukovaru, *Narodna obrana*, Osijek, br. 183, 12. 8. 1910., str. 2. Zanimljivo je kako na pročelju crkve nalazimo natpis 1913. godina. Zašto je postavljen upravo taj natpis, a ne 1910. ostaje nepoznato. Niti arhivski spisi niti novinski izvori ne spominju nam radove na crkvi nakon 1910., no sudeći po natpisu neke su se kasnije intervencije vjerojatno dogodile.

nadogradnju crkve, u kojem su istaknute čvrste veze Hrvatske i Ugarske te «sloga i bratska snošljivost» između svih narodnosti ovih kraljevina [9, 10]. Svečanost posvećivanja završene kalvinske crkve bila je vezana za posvetu kamena temeljca nove mađarske škole koja se počela graditi u Donjoj Mali, institucije koja je trebala imati ključnu ulogu u procesu daljnje mađarizacije grada.³

3 Oblikovno rješenje nadograđenog zvonika kalvinske crkve

Činjenica da je mađarska zajednica izabrala ipak jednog Hrvata – Frana Funtaka – za projektanta novog zvonika svoje crkve, a nešto kasnije i škole, jasno govori kako je ovaj inženjer imao vrlo velik ugled u onodobnom Vukovaru. Kao i u slučaju svih mostova koje je gradio prije 1914., tako je i zvonik kalvinske crkve Funtak projektirao i izveo dok je radio za poduzeće Banheyer i sin sa sjedištem u Vukovaru koje se, između ostaloga, specijaliziralo i za izvođenje građevinskih radova.⁴

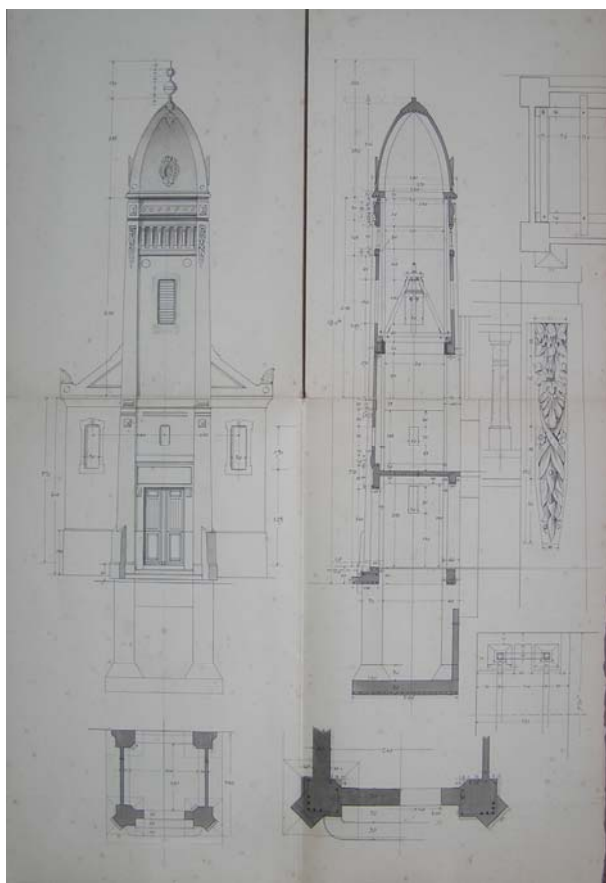
Slika 2. Prva vukovarska sinagoga/kalvinska crkva nedugo prije rušenja, Gradski muzej Vukovar

³ Kao i crkva i Mađarska škola, kasnije opća pučka škola, a danas policijska postaja, sagrađena je po projektu inženjera Frana Funtaka.

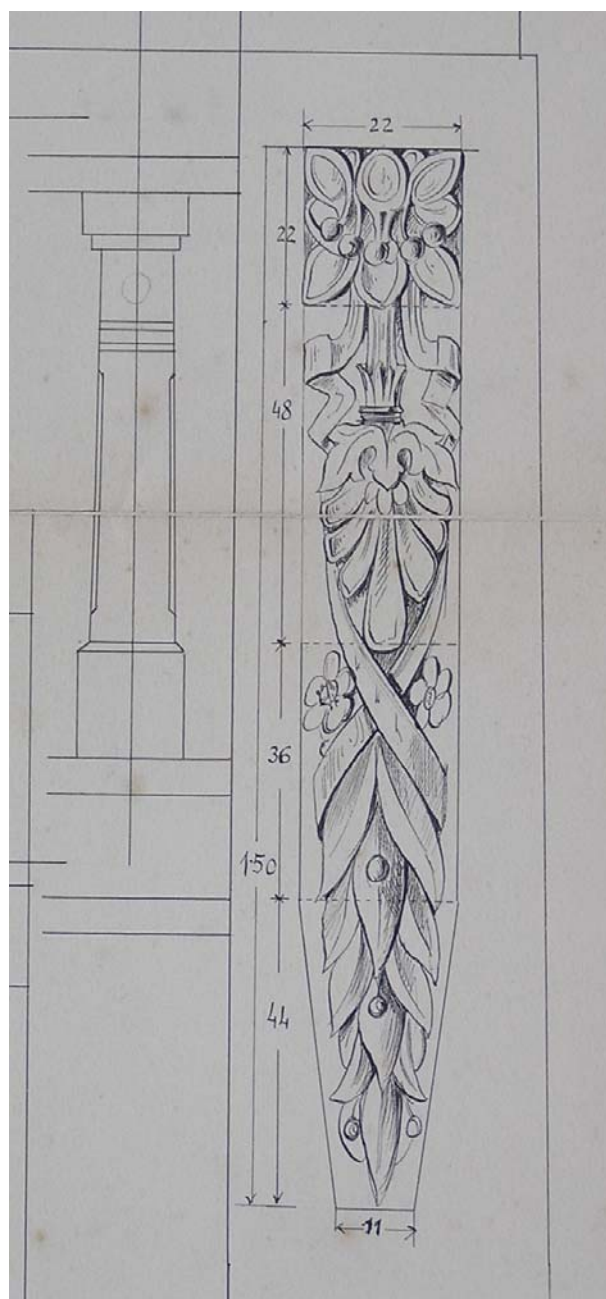
⁴ O povijesti ovog poduzeća više se može doznati u radu [1] iz popisa literature

Stilsko rješenje koje je graditelj Fran Funtak primijenio nadograđujući zvonik kalvinske crkve izvedeno je iz uobičajenoga oblikovnog repertoara secesijske arhitekture. Funtak u potpunosti mijenja dotadašnji izgled pročelja crkve, aplicirajući na njega novo glavno pročelje ispred kojeg postavlja masivni, kako je već spomenuto, armiranobetonski zvonik. Promjene su nesumnjivo zahvatile i bočna pročelja. Sudeći po fotografijama nastalim neposredno prije rušenja građevine (slika 2.), Funtak je zatvorio klasicističke tzv. «termalne» prozore i otvorio veće pravokutne. Pri tome je možda dodao i stanovitu arhitektonsku plastiku na ovo pročelje crkve, eventualno samo specifične okvire prozora, međutim, ova se intervencija, za sada, nije mogla potkrijepiti projektom niti nekim drugim izvorom. Fotografije rušenja crkve otkrivaju nam kako je pri adaptaciji nadograđen i kor u unutrašnjosti građevine, na koji je Funtak postavio vrlo specifične armiranobetonske stupove povezane metalnim šipkama, vrlo česte na njegovim tadašnjim mostovima. Čini se da su stupovi bili povezani zanimljivom secesijski stiliziranom ogradom od lijevanog željeza.

Ono po čemu se ističe ova nadogradnja nije, međutim, toliko stilsko rješenje, koliko činjenica, kako je uosta-

Slika 3. Projekt inženjera Frana Funtaka za podizanje zvonika kalvinske crkve iz 1910., Gradski muzej Vukovar

Slika 4. Detalj raščlambe zvonika kalvinske crkve prema projektu Frana Funtaka, Gradski muzej Vukovar

lom i spomenuto u uvodnom dijelu članka, da je toranj u cijelosti izgrađen od armiranoga betona te da je prva realizirana građevina takve vrste u Hrvatskoj. U to se vrijeme podizala doduše i crkva Svetog Blaža u Zagrebu u istom materijalu, no njezina izgradnja nije bila dovršena sve do 1913./1914. godine [11].

Upravo zbog izbora materijala zvonik je prepoznat kao posebnost i u ondašnjem tisku. Tako osječki dnevnik *Narodna obrana* ističe "Crkva kalvinska pregrađena je i pregradnja dovršena. Novi toranj unikum je, gradjen je

tako zvanim Eisenbetonom. To je prva gradnja te vrsti u Hrvatskoj i Slavoniji. Izvela ju je tvrtka Banheyer i sin po nacrtima talentovana inženira Frana Funtaka. Toranj je i arhitektonski vanredno zanimiv što je tim više za pohvaliti, pošto inače vidimo u provinciji usprkos toga što imademo sjegurno vještih arhitekata često prave monstrume građevne bez stila i ukusa.... I unutar-njost crkve zgodna je, ma da je bila mala svota na raspolaganju. Svakako je uz bogomolju izraeličana toranj kalvinske crkve najljepša građevina u Vukovaru“ [12] (slike 3. i 4.).

Tornjem kalvinske crkve Funtak se izrazito ponosio. Samo tjedan dana nakon posvete ove građevine, 21. kolovoza 1910., poslao je svojem prijatelju sa školovanja na osječkoj realci i sa studija u Budimpešti, Radoslavu Franjetiću, tada zaposlenom u Građevnom uredu Kotara Đakovo, razglednicu s pročeljem crkve, napominjući na prvoj strani što je prikazano: «*Toranj od armiranog betona kalvinske crkve u Vukovaru*».⁵ (slika 5.) Tvrtka Banheyer i sin, za koju je Funtak radio i koja je izvela građevinu, producirala je čak i svojevrzne male mape s razglednicom crkve i natpisom koji je govorio o tome da ju je izvela ova tvrtka, vjerojatno kao vješt marketinški potez kojim je nastojala i u budućnosti osigurati slične narudžbe.⁶ I u ostavštini Frana Funtaka u obiteljskom albumu slika nalazimo, među ne tako brojnim fotografijama njegovih građevina, upravo kalvinsku crkvu u Vukovaru.⁷ Stare razglednice i fotografije Vukovara s Dunava pokazuju da je spomenuti zvonik uz kupolu velike židovske sinagoge te tornjeve katoličke i pravoslavne crkve bio jedna od dominantnih vertikala grada.

O zvoniku se bez sumnje može govoriti kao o pravom Funtakovu remek-djelu, a i vrhunskom ostvarenju cjelokupne secesije Vukovara i Slavonije. Kvadratične je osnove, postavljen ispred starijega jednostavnoga klasicističkog pročelja koje je ovom intervencijom u potpunosti prekriveno. Donji dijelovi ojačani su malenim kontraforima postavljenim dijagonalno u odnosu na vanjske uglove zvonika. Bočne su strane zvonika lagano istaknute i, gledano sprijeda, oblikovane kao vrsta polustupova završenih kapitelima. Rješenje kapitela u potpunosti se uklapa u secesijski pogled na arhitektonsko naslijeđe, u njezino poigravanje s prošlošću. Funtak je očito u ovome slučaju inspiriran toskanskim ili rimskim dorskim stupom, no kapitel njegova stupa nema proširenja (ehinus i abakus) nego plitka udubljena, kanaliće.

Slika 5. Kalvinska crkva nakon nadogradnje tornja, razglednica koju je inženjer Fran Funtak poslao prijatelju Radoslavu Franjetiću u kolovozu 1910., neposredno nakon završetka nadogradnje, Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice, Zagreb

Ispod kapitela postavljeni su prizmatični kvadratni ukrasi. Slični su postavljeni i na “entablaturu“ iznad kapitela te s bočnih strana portala i u peti kupole zvonika. U sva ova tri slučaja tema prizme donekle je varirana jer nije riječ o prizmi s kvadratičnom, kao na stupovima, već s pravokutnom osnovom. Iznad portala postavljena je plitka kasetna (slike 3. i 4.). U ovoj su zoni, u odnosu na projekt, u izvedbi nastale određene izmjene. Prizmatični ukrasi s bočnih strana portala premješteni su u spomenutu kasetu, a kraj njih su postavljeni maleni diskovi. Središnji dio te plitke “niše“ zauzima secesijski stiliziran natpis s datacijom. Slične secesijski stilizirane natpise Funtak redovito postavlja na gotovo sve građevine koje gradi prije svršetka Prvoga svjetskoga rata. Središnji dio zvonika raščlanjen je u osnovnoj dispoziciji slično kao donji, s bočno istaknutim stranama koje se staju prema vrhu. Pri vrhu istih strana postavljen je secesijski stiliziran snop lišća i cvijeća u obliku izduženoga istokračnoga trokuta lagano zaobljenih strana (slika 4.).

⁵ Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

⁶ Dva primjerka ove tiskovine čuvaju se danas u Gradskom muzeju u Vukovaru

⁷ Dio ostavštine Frana Funtaka nalazi se kod njegova unuka gospodina Miroslava Funtaka u Zagrebu.

Snopovi lišća, cvjetova i plodova čest su motiv pročelja srednjoeuropske secesije i nastavak su sličnih pojava u historicističkoj arhitekturi. Međutim, za razliku od historicističkih vijenaca, secesijske odlikuje snažnija stiliziranost, težnja k egzotičnome, neobičnome, neklasičnome, a obično su i plošniji izvedeni. Listovi i cvjetovi kao da su otrgnuti i nalijepljeni na plohu na kojoj leže ili jedni na druge. Hrvatska arhitektura secesije obiluje primjerima zgrada s florealnom secesijskom dekoracijom, a osobito je Osijek na tom polju prava riznica primjera.⁸

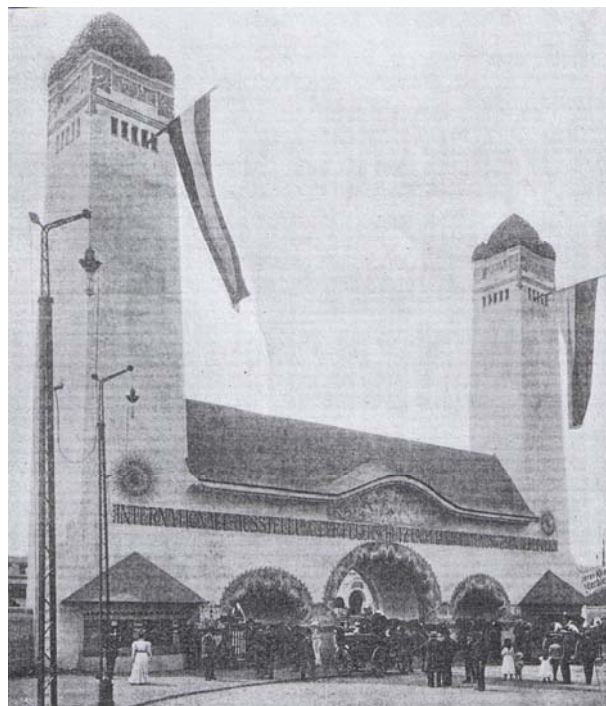
Središnji dio zvonika kalvinske crkve zauzima pravokutni visoki prozor, postavljen u okvir sa segmentnim, jastučastim završetkom. Prvotno, kako sačuvani projekti građevine jasno pokazuju, spomenuti okvir uopće nije bio zamišljen. Na projektu je on tek lagano skiciran, pa je očito kako je riječ o kasnijoj intervenciji. Iznad spomenutog prozora postavljena su dva diska u uglove središnjega dijela pročelja, iznad kojega se otvara "galerija" zvonika sa stupovima. Motiv diska jedan je od dominantnih oblikovnih elemenata Funtakove arhitekture koji se pojavljuje na gotovo svakoj građevini. Slično kao florealni ukrasi i ovaj je motiv vrlo čest i raširen u mnogih arhitekata u secesiji. Motiv nalazimo u arhitekturi Benedika i Baranyaja [13] ili u Osijeku na Slavičekomim građevinama. Jednako je čest element secesijskoga graditeljstva niz horizontalnih utora ili ispupčenja. Javlja se već na jednoj od najranijih srednjoeuropskih secesijskih zgrada, izložbenome paviljonu „Secession“ Josepha Marie Olbricha, a možemo ga vidjeti i u Wagnerovoj arhitekturi (pročelje „Die Zeita“) [14]. Stupovi na galeriji postavljeni su na snažno istaknute baze, a završeni su predimenzioniranim kapitelima. Opet se osjeća secesijski dijalog s prošlošću, ovaj put na temu poigravanja motivom balustara s kvadratičnom osnovom. Stupići su vrlo gusto raspoređeni, čime se osnažuje balustarski efekt. Kapiteli stupića kvadratičnoga su oblika (donekle podsjećaju na bizantske kapitele) s motivom sitnog diska. Otvaranje zvonika pri vrhu s takvom galerijom imalo je i svoju praktičnu ulogu, onu koju imaju prozori na nebrojenim baroknim ili klasicističkim zvonnicima, propuštati zvukove zvona. Vrh betonskog dijela zvonika, na kojem je počivala metalna kupola, na bočnim istaknutim stranama, ponovno sadržava motiv prizme, dok je u sredini Funtak postavio niz kružnih ukrasa. Na sve se četiri strane kupola otvarala s prozorima postavljenim u bogati neo-barokno – secesijski okvir.

Bočne strane pročelja postavljene su na vrlo visoki sokl. Na svakoj se strani nalazi po jedan prozor uokviren na

⁸ Kao primjeri mogu se spomenuti Hofbauerovo svratište Schneller nedaleko glavnoga kolodvora, zgrada Croatia osiguranja Pavla Wranke na uglu Gajeva trga i Radićeve, Slavičekova kuća Baumgärtner u Županijskoj ulici itd. *** *Secesija slobodnog i kraljevskog grada Osijeka*, Zagreb, Osijek, 2001.

tipično secesijski način (motiv pravokutno istaknutih gornjih strana spojenih odozgo segmentnim lukom pripada standardnom repertoaru secesijskih motiva, od okvira za slike, skulptura, stupova ograde, članaka u novinama i slično). Bočne su strane glavnog pročelja završene nekom vrstom trokutastog zabata, na uglovima kojeg su postavljeni akroteriji, klasicistički motiv, jednako tako izrazito čest u secesiji. Prednje pročelje kalvinske crkve odražavalo je potragu za čistoćom i jednostavnošću izraza, tipičnu za Funtakovu arhitekturu ranog razdoblja, ali i cijelu tadašnju europsku arhitekturu.

Usporedba Funtakova projekta s izvedenom građevinom pokazuje kako bitnih razlika nema. Samo je portalna zona realizirana na nešto drukčiji način: umjesto dvaju kvadratnih istaka pri vrhu dovratnika i neartikuliranog nadvratnika, realiziran je mnogo raščlanjeniji nadvratnik s pločom s datacijom u sredini, između pravokutnog istaka i diska.

Slika 6. H. Jansen i W. Müller, Glavni ulaz na vatrogastvu izložbu vatrogastva u Berlinu, iz: *Deutsche Bauzeitung*, Berlin, br. 55., 10. 7. 1901., str. 341

Postavlja se pitanje odakle Funtak izvodi stil, odnosno oblikovni rječnik za gradnju zvonika kalvinske crkve? Kako je riječ o prvom zvoniku u Hrvatskoj podignutom u armiranom betonu, teško da će se u nas pronaći uzor za jednu takvu građevinu. Usporedba sa secesijskom crkvom samostana Sestara Milosrdnica u Đakovu, koju su projektirali 1907. Axmann i Domes jasno nam pokazuje kako Funtak ne crpi uzore od njih. Usporedba, međutim, s Bastlovim planovima za nepoznatu župnu crkvu

vu iz 1903. [15] pokazuje određene dodirne točke – od sužavanja tijela zvonika prema vrhu, zbog čega oni poprimaju izgled nalik obelisku, preko specifične kape sličnoga oblika, do izrazite čistoće pročelja prisutne u oba primjera. Sličnih je odlika i Vancašev secesijski projekt za izgradnju crkve Svetog Blaža u Zagrebu iz 1901. Obje crkve svoje podrijetlo vode od projekta Otta Wagnera za crkvu u Währingu u Beču iz 1898. godine [15]. Neposrednije je uzore, bar za sada, bilo nemoguće naći. Najveće sličnosti toranj kalvinske crkve pokazuje s tornjevima arhitekata H. Jansena i Dinklagea koji su stajali na ulazu internacionalne izložbe vatrogastva održane u Berlinu 1901. godine (specifično lagano sužavanje prema vrhu, mali prozori na vrhu zvonika, oblik kape – kupole). Iako se radi o čistoj pretpostavci, ne može se isključiti mogućnost da je Funtak vidio reprodukciju ove građevine publicirane u berlinskom *Deutsche Bauzeitungu* [16] (slika 6.).

Zanimljivo je na kraju napomenuti kako je u ranijoj literaturi zvonik kalvinske crkve bio pripisivan zagrebačkom arhitektu Aladaru Baranyaju, na osnovi oblikovne sličnosti s jednim njegovim projektom za nepoznatu sakralnu gradnju.[17] Navodi iz ondašnjega tiska, ali i potpisani planovi u vukovarskome Gradskom muzeju potvrđuju, međutim, nesumnjivo da je autor zvonika inženjer Fran Funtak.

4 Sudbina građevine

Kalvinska crkva, jedan od najznačajnijih spomenika graditeljstva u Vukovaru, danas više ne postoji. Stradala je kao jedna od prvih građevina nakon velike poplave

Dunava 1965. godine [17]. Voda je doista dijelom potkopala njezine temelje, što ne znači da se građevina nije mogla spasiti, no zbog još uvijek negativističkog odnosa prema baštini 19. i ranog 20. stoljeća, kao i zbog radikalnoga modernističkog pristupa uređenju grada, koji je u to vrijeme bio specifičan ne samo za Vukovar nego i za cijelu Hrvatsku, odlučeno je da se građevina poruši, čime je nestao i prvi armiranobetonski zvonik Hrvatske i cijela građevina složene i zanimljive arhitektonske povijesti (slika 7.).

Slika 7. Rušenje prve vukovarske sinagoge/kalvinske crkve; kraj šezdesetih godina 20. st., Gradski muzej Vukovar

Arhivski izvori:

1. Gradski muzej Vukovar, Arhivski fond Građevnih nacрта
2. Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

LITERATURA

- [1] Damjanović, D.: *Arhitekt Fran Funtak*, magistarski rad na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- [2] *** *U smislu...* Vjesti Hrvatskog društva inženjera i arhitekata, Zagreb, br. 4., 1. 4. 1913., str. 69.
- [3] Damjanović, D.: *Vukovarski graditelj Fran Funtak i počeci upotrebe armiranog betona u gradnji mostova u Hrvatskoj*, Građevni godišnjak, Hrvatski savez građevinskih inženjera, godišće 2005-2006., Zagreb, 2007., str. 535 – 619.
- [4] Damjanović D.: *O gradnji i stilu prve vukovarske sinagoge iz 1845. godine*, Povijesni prilozi, br. 32., Zagreb, 2007., str. 241 – 257.
- [5] Belavić, P.: *Crctice iz prošlosti Vukovara*, Tiskara «Novo doba», Vukovar, 1927.
- [6] *** *Kalvinska bogomolja u Vukovaru*, Srijemske novine, Vukovar br. 34., 27. 4. 1895., str. 3
- [7] *** *Magjarska naselbina u Vukovaru*, Hrvatski branik, Mitrovica, br. 23., 22. 3. 1911., str. 2
- [8] *** *A vukovári ünnep; Saját tudósintókol*, Szlavoniai Magyar Ujsag, Osijek, br. 34., 21. 8. 1910., str. 2

- [9] *** *Posveta crkve*, Srijemske novine, Vukovar, br. 66., 17. 8. 1910., str. 2-3.
- [10] *** *Evangelička crkva u Vukovaru*, Narodna obrana, Osijek, 12. 8. 1910., god. 9., br. 183, str. 2.
- [11] Jurić, Zlatko, *Crkva Svetog Blaža u Zagrebu 1908. – 1914.*, Arhitekt Viktor Kovačić, život i djelo, HAZU, Hrvatski muzej arhitekture, Zagreb, 2003., str. 161-188.
- [12] *** *Iz hrvatskih krajeva*, Narodna obrana, Osijek, 13. 7. 1910., god. 9., br. 157., str. 2
- [13] Galjer, J., Aladar, B.: arhitektura i dizajn – motiv na studiji fasade vile Golik, 1901., *Radovi Instituta za povijesti umjetnosti*, Zagreb br. 21/1997.
- [14] Fahr – Becker, G.: *Art – nouveau*, Könemann Verlagsgesellschaft, Köln, 1997.
- [15] Jurić, Z.: *Centralni tlocrt u srednjoevropskom kontekstu*, Život umjetnosti, Zagreb, br. 50., 1991., str. 28 – 35.
- [16] Eiselen, F.: *Die internationale Ausstellung für Feuerschutz und Feuerrettungswesen zu Berlin*, Deutsche Bauzeitung, Berlin, br. 55., 10. 7. 1901., str. 341 (slika), 342 – 343 (tekst)
- [17] Karač, Z.: *Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća*, Secesija u Hrvatskoj, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, str. 45-72, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb – Osijek, 1999.

-
- [18] *** *Za izvršivanje civilno-tehničke prakse u Vukovaru*, Srijemske novine, Vukovar, br. 15., 19. 2. 1910., str. 2
- [19] *** *A vukovári reformátusok ünnepe*, Szlavoniai Magyar Ujság, Osijek, br. 31., 31. 7. 1910., str. 2
- [20] *** *Posveta crkve*, Srijemske novine, Vukovar, br. 65., 13. 8. 1910., str. 3.
- [21] *** *Kirchenweihe*, Die Drau, Osijek, Nr. 186. (6817.), 17. 8. 1910., str. 4.
- [22] *** *Secesija slobodnog i kraljevskog grada Osijeka*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Zagreb, Osijek, 2001.
- [23] Karač, Z.: *Vukovar u doba secesije i rane moderne*, u: *Vukovar, vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, str. 292 – 293, Nakladna kuća "Dr. Feletar", Zagreb, 1994.
-